

Эхэ найхан нутагаа эд хамта мандуулаэ!

БУРЯАД ҮНЭН

1921 оной
декабрийн 21-нээ
гарана

Бүгэдэ
арадай
газетэ

1996

АВГУСТЫН
6

Зунай һүүл хүхэгшэн
хонин һарын 23
ВТОРНИК
гарагай 3
№147 (19487)
Газетын сэн
хэлсээтэ.

ПРАВИТЕЛЬСТВЫН ХҮДЭЛМЭРИИН ДОЛООН ХОНОГ

Буряад Республикын Правительствын Президиумэй ээлжээтэ заседани августын 8-най өдөр өгөгдө. Республикын социальна болон экономика ажабайдалда тон шухала удха шанартай зургаан асуудал зүблэхэ зүйлдэ тагилдана. Мүнөө орон дотор хаа хаанагүй томо хэзэ үйлдэбэринүүдэй хүдэлхэээ болижо байгаа сагта агропромышленна комплексын эдэе хоолой ба болбосоруулгын промышленноостиин предпритинуудай хүдэлмэриие тогтууритай һайн үйлдэхэ зорилготой хэмжээнүүдые саг соогоо хэрхэ гээшэ тон шухала. Республикын Правительствын жэл урда тээ абанан тогтоолые үйлдүүлэн, энэ асуудалые хаража үзэхөөр шийдхэгдэ һэн.

Мүнөө үедэ холын Хойто зүгэй нотагуудта эд өдөр, тоно түлишэ болон бусад юумэ зоохэ үйлдэ ехэ удха шанартай. Эгээл тиимэһээ Федеральна Правительствын шийдхэбэритэй шийдуулан үнгэргэгдэжэ байһан хүдэлмэри тухай харажанай, Баунтын болон Хурамхаанай аймагуудай нотагай ооһодын хүтэлбэрийн шаарднуудай хүтэлбэрилэгшэдэй тоосоонуудые үйлдэхэ шухала гэжэ тоолоһон байна. Гадаадын экономика ажал ябуулга тухай асуудалын проектые зүбшэн хэлсэлгэдэ хабаатай асуудал удаан болзорой тодорхой шэнжэтэй юм. Правительствын хуули гаргалгын хүдэлмэрийн үйлдэлдэ жэл баталагдан абтаһан түсэбтэй шийдуулан, Хуулийн проект зохёогдоһон байгаа. Шаарнь юуб гэжэдэ, Буряадай ССР-эй Верховно Советэй 1992 оной февраль һарада баталан абаад, мүнөө хүсэндөө байһан Хуули гол түлэб хуушараа, мүнөө хүсэндөө байһан Федеральна Хуулигай үйлдэһэнэ бшуу. Хуулийн шэнэ проект гадаадын экономика ажал ябуулгын, уласхоорондын хамсаанай талаар мүнөөнэй хараа шэгэлэнүүдтэй үйлдэдожо, уласхоорондын эрхын ёһо

гуримуудтай тааралдаха ёһотой. Тэрэ манай республикын болон тэрэнэй субъектүүдэй гадаадын экономика ажал ябуулгын аша туйһе хамгаалха уялгатай. "Буряад Республикын гадаадын экономика ажал ябуулга тухай" Хуулийн проектые али бүхы талаһаан зүбшэн хэлсэлхэнэй һүүлээр Арадай Хуралай үзэмжэдэ табижа юм.

Халдабарита элдэб үбшэнһөө республикын хүн зониие хамгаалхые, һэргылхые хараалһан тусхай зорилготой хоёр программа баталагдан абтаһаар хараалагдана.

Буряад Республикын гүрэнэй палогой инспекциин коллегииин заседани энэ үдэр боложо, байгша оной түрүүшын хахад жэлэй хүдэлмэрийн дүнгүүдые хаража үзэхэ, хоёрдохы хахадта мүнгэ зөөри һомолхо хэмжээнүүдые хараалха байна.

Республикын гэр байрын-коммунальна ажахын комитедэй коллегииин заседани мүн лэ энэ үдэр зарлагданхай. Ивалгын, Кабанскын, Загарайн, Сэлэнгын болон Хориин аймагуудта һалбарийн предпритинуудые үбэлдэ бэлдэлгэдэ хабаатай асуудалууд тэрээн дээрэ зүбшэн хэлсэгдэхэ.

Августын 7-9-дэ Байгалай целлюлозно-картоной комбинатые һэльбэн шэнэлжэ, ондоо зорилготойгоор хүдэлгэхэ талаар семинар-зүблөөнэй хүдэлмэридэ республикын мэргэжэлтэд-экологиуд хабаадаха юм.

Аймагуудай ахамад ветеринарна врачнуудай, ветеринарна лабораторинуудай директорнуудэй семинар-зүблөөн зургаан гарагта, августын 9-дэ, үнгэргэгдэхөөр түсэблэгдэнхэй. Түрүүшын хахад жэлэй хүдэлмэрийн дүнгүүд хэлсэгдэхэ, хоёрдохы хахад жэлдэ ветеринарно-һэргылэмжын хэмжээ ябуулганууд тодорхойлогдохо байна.

Буряад Республикын Президентын ба Правительствын хэлбэлэй албан.

ТУҢАЛХА ҮҮРГЭЭЭ БЭЭЛҮҮЛЭН

Зониие социальна талаһаань тухалха Түхэнэй аймагай үйлдэһэнэй таһаг, сагай хэдэ үйлдэ байгаашы наа, мүнгэ сангай арга дуталдажа байбашы арга тухай бэдэржэ, эдэбхи үйлдэ хүдэлнэ. Мүнөө аймагта үйлдэ хамтаа эрэмдэг бээтэй 966 үйлдэ тоологдог. Тэдэнэй тоодо тээ ороноо хамгаалгын дайнай бээ муутайшуул, 16 наһа үйлдэ, эрэмдэг бээтэй 169 үйлдэ бии. Уйдхартайн гэхэдэ, үйлдэ хүнүүд олошоржол байһаар, үйлдэнь, жэлэй эхинһээ эрэмдэг бээтэй үйлдүүдэй тоо аяар 30-аар өсө.

социальна таһагай хүсөөр олонхи хүнүүд һуудал-тэргэпүүдээр хангагдаа, үшөө 2 хүн һаядаа абахаар хүлээнэ. Жэлэй эхинһээ Сотниковын һууриной дэргэдэ оршодог "Элүүр энхэ" гэхэн түбтэ 2 үхибүүд амараа, бээ эмшэлүүлэ. Үшөө 4 хүн республикын санаторинуудта эльгэгдэ. Бүри хүндэ байдалда ороһон бээ муутайшуудта багаһаанаршы наа, мүнгэнһөө эхилээд бэшэшы тухаламжа үзүүлэгдэжэ байдаг.

Социальна таһагай хүдэлмэрилэгшэд Н. Усольцева, Л. Манзаракшеева, Г. Пожемская, Е. Фролова болон бусад

харюусалга ехэтэйгээр хүдэлжэ, эрэмдэг бээтэйшүүдэ али болохо тухаламжа үзүүлхые оролдоно. Озын хэрэг эрхилэгшэдтэй, тэдэнэр илангаяа, хани харилсагтай. Тиигэжэ Хэрэнэй "Маяк", "Ивушка", "Поле чудес" магазинууд, өөрын хэрэг үүсхэжэ, олзо баришатай хүдэлдэг Г. Усольцева ба Н. Усольцева, И. Ермакова, хубийн "Ларис" гэжэ предприти болон бусад элдэб хэмжээ ябуулгануудые үнгэргэхэдэн саг үргэлжэ тухалжа байдаг найхан заншалтай юм.

В. ШАГУРОВ.

СУУРХУУЛЖА ЕРЭГ ЛЭ

Саха (Яхад) Республикын нийслэл хотодо байгша үйлдэ августын 8-һаа 18 болотор "Азийн үхибүүд" үйлдэ уласхоорондын спортын нааданууд үнгэрхэнь. Буряад ороной нэрэ хүндэ хамгаалхаяа эдир үйлдэ үйлдэ үндэһэнэй мордохонь.

Манай түлөөлэгшэд эндэ хабаадахадаа амжалта туйлажа, Буряад ороноо суурхуулжа ерэг лэ гэжэ олоһонитэ угшангадайһаа зүгһөө хүсэжэ дуран хүрөө һэн.

Б. ГЫНДЫНЦЫРЕНОВ.

Адууһа малда - элбэг тэжээл ТҮРҮҮШЫН ҮДЭРНӨӨ ЭМХИ ГУРИМТАЙ

Республикын Хүдөө ажахын болон эдэе хоолой министрствын тэжээл бэлдэхэлгээр суглуулһан түрүүшын мэдээгээр ямар тобилоол хэлтэйб гэхэдэ, Буряад ороной ажахынуудай эдэ үдэрнүүдтэ үбшэндөө һаял орожо байһыень элишэлжэ үгэнэ. Июль һарын түрүүшын үдэрнүүдтэ байдалаар дүрбэ дахин бага талмайн ургаса сабшагдажа унагаагдаба. Арбанай нэгэ хуби үбшэн бэлдэхэгдэжэ һүрилэгдэбэ. 5900 тонно сенаж, 7365 тонно силос дарагдаад байна. Нёдондо жэлэй энэ үбшэнхитэй сасуулхада, 2000 тонноор бага сенаж, 336 тонноор бага силос нөөсэлэгдэбэ. Бүхы бэлдэхэгдэһэн бүүдүн тэжээлэе бултыень тэжээлэй единицэдэ оруулаад үзэхэдэ, дун хамта 3024 центнер тэжээл бэлдэхэгдэһэн болоно гээшэ. Харин үнгэрһэн жэлдэ энэнь аяар 12053 центнер нөөсэлэгдөөд байгаа юм.

Зэдын, Кабанскын аймагуудта тэжээл нөөсөлхэ хүдэлмэри яһала эршэдэе орожо байна. Жэшээлхэдэ, Зэдэдэ энэ үедэ бүхыдөө 210 тонно үбшэн һүрилэгдөө, 5800 тонно сенаж дарагдаа. Кабанскынхид 1024 тонно үбшэ, 300 тонно силос дараба.

Үбшэндөө ороодүй аймагууд республика соомнай нилээд олон. Техникэ, машинаа саг соогоо бэлдэжэ үрдэгүй, хура бороогой хаа хаанагүй ехээр ороһон ушарһаа энэ шухала кампания эхилээдүйбди гэхэн шалтагануудые урдаа бариха ажахынууд баһал олоор дайралдаха байна.

Саг хүдөөгэйхидые үлээхэгүй. Иигэжэ унжагайрһаар байтарнай ургаса хуряаха, таряанда орохо хаһа хүрэжэ ерэхэ ха юм. Ушар тиимэһээ түрүүшын үдэрнөө эмхи гуримтайгаар ажалаа эрхилэхэ гээшэ онсо удха шанартай байна.

Редакциин социальн-экономика таһаг.

ЗҮБӨӨР ОЙЛГОБОЛ, ШҮҮХЭШ

Сабшалангай ногоон сээглэжэ дүүрэхэ тээшээ дүтэлбэ. Энэниие хараада абан, бидэ үбшэндөө саг соогоо ороһон байнабди. Түрүүшын үдэр 5 гектарай талмайн ургаса сабшажа унагаагаабди. һүүлдэнь звенонай ажалынгаа эршэ абажа, түхэл хэмжээндэ яһала ороо. Мүнөө жэлдэ үбшэ һүрилжэ хаһаая хойшолоулһанай балай хэрэггүй гэжэ һанэгдана. Эдэ үдэрнүүдтэ сабшажа байһан талмайгаа намгай суг хүдэлдэг Верьян Григорьевич Мальцевтай хамта апрель һараһаа хойшо уһалжа, баян аад, үдхэн ногоо хуряажа абахын түлөө нилээд оролдогдо гаргаһан байгаабди. Теэд сагай уларилһаа боложо, һанһан ургаса абангүй үлэхэмнай.

Һүринүүдэй норуунуудыень шадабаритайгаар забана.

Эдэ аханүхэднай мүнөө жэлэй ургасаар сэдхэлээ байлай ханабайгүй янзатай. Юундэб гэхэдэ, таряшанай ажахынуудай нэгэдэл 400-гаад гектар нуга сабшалантай юм. Энэ газар дээрһээ шадаал наа, баян ургаса хуряажа абаха гэжэ луговодууд хабарһаа хойшо оролдоо юм. Нёдондо жэлдэ сагай уларилай тогтууригүй хэды байгаашы наань, Николай Константинович Рымаревтай ба минии хүтэлбэрилдэг звенонууд бүхыдөө 7800 центнер үбшэ гэхэ гү, али гектар бүриһөө дунда зэргээр 20-ёод центнер шахуу ногоо һүрилжэ абаа һэн.

Бидэ үбшэндөө июлийн хорёодоор оробобди. Звенодомнай жэл бүхэндэ ажалладаг хүбүүд хүдэлхээ ерэнхэй. Жэшээлхэдэ, механизаторнууд Владимир Кириллович Кушнарёв, Фёдор Осипович Сазанов, Сергей Екимович Иванов гэгшэд тракторай косилкануудые шэрэжэ, үдэр бүрийнөө халаанай нормые үлүүлэн дүүргэхые оролдоно. Ажахымнай дүршэлтэй механизаторнуудай нэгэн Иван Артемьевич Петров үбшэ һүрилгэдэ габшагай һайнаар ажаллана. Луговодууд Аверьян Григорьевич Мальцев Савелий Иванович Кушнарёв хоёр

Сагай уларилай сэхэлдихыень хүлээхэ саг һалаба гээшэ. Юундэб гэхэдэ, удахагүй силос дараха харюусалгатай хаһа ороһонь. Ушар тиимэһээ гансал яараха хэрэгтэй болоно.

Юрэдөө, манай бээлүүлһэн ажалһаа нэгэдэлэй адууһа мал ерэхээ байгаа үбэлжэлгэдэ үбшэ болон бусад зүйлэй тэжээлээр гүйсэд хангаха ёһотой болоно бшуу.

Ушар тиимэһээ гансал шамдаха гээшэ онсо удха шанартай хэрэг гэжэ зүбөөр ойлгохо ёһотойбди.

Савелий КУШНАРЁВ,
Тарбагатайн аймагай таряшанай ажахынуудай Ленинэй нэрэмжэтэ нэгэдэлэй үбшээдэй звено даагша.

Адууна малда - элбэг тэжээл

ХЭНШЬЕ МИИН БАЙНАГҮЙ

Манай аймагай адууна мал ерэхэ үбэлжэлгын үедэ илангаяа бүдүүн тэжээлээр хэр хангагдахань гэшэб? Энэ асуудал манай ханаа мүнөө үдэр бүхэндэ зобоожо эхилэнхэй. Тэжээл нөөсэлхэ хаһадаа ямар бэлдхэлтэйгээр хүржэ эрээбибди, тэрээнхээ саашанхи бүхы ажал хэрэгнай сэхэ дудыдаха бшуу.

Тээд хэнэйшье мэдэнээр, энэ харюусалгатай хаһада бэлдэхэ ажал хэрэгнай угаа хүшэр байдалда үнгэрнэ гэжэ бултадаа ойлгохо ёһотойбди. Манай Росси гүрэн дотор хүдөө ажыхын халбариин эгээл хүндэ байдалда ороод байһаниинь эли.

Нэн түрүүн техникэ хэр забабарилгаджа бэлдэгдэбэ гэшэб гээд хараад үзэбэл, забабарилгын хэрэгсэлүүдэй хэды дуталдабашье, аймагай ажыхынууд өөһэдүнгөө арга нөөсөнүүдээ гүйсэд дүүрэнээр хэрэглэнэйнгээ ашаар косилка, тармуур, баалтай үбһэ суглуулха, хүрилхэ түхээрлэгнүүд болон түхилдэг волокушанууднаа эхилээд, үбһэ хуряалгын бүхы техникээ яһала хаһа, саг соонь бэлдэжэ дүүргэбэ.

Би байһан бүхы тракторнуудай 80 процентнь ашаглагдахаар бэлэн юм. Корсаковын колхоз, "Шергинский" совхоз тракторнуудаа бэлдэхэ талаар нилээд бэрхэтэй байдалда оронхой.

Р е с п у б л и к ы Правительствоһаа, аймагай захиргаанһаа энэ шухала хэрэгтэ нэгшье түхэриг мүнгэн таһалагдажа үгтөөдүй. Эдөө хоолой корпорацитай хэлсээ баталһан хадаа тэдэнэрһээ 60 миллион түхэриг мүнгэ абанхайбди.

Бүхыдөө 200 миллион түхэриг абтаха ёһотой юм. Юрэдөөл, ажыхы бүхэндэ дунда зэргээр 3-4 миллион түхэриг хүртэхэ байна. Мүнөө республикын хүдөө ажыхын баазануудта хэрэгтэй үзел, детальнууд элбэгээр асарагданхай. Тээд тэдэниие худалдажа абаха аргагүй байһабди. Гадна ЛВРЗ, авиационно болон судна бүтээлгын заводуудтай хэлсээ баталанхайбди. Селенгинскийн машина бүтээлгын завод манай байдалые зүбөөр ойлгоһон дээрэһээ үбһэ бухалладаг, хүрилдэг агрегадуудта тон хэрэгтэй хэрэгсэлнүүдые бүтээн гаргажа үгэнэ.

Тоһо түлишын асуудал мүнөө тон хурсаар табигдана. Манай ажыхынуудта дунда зэргээр 10-15 тонно дизельнэ түлишэ үлэнхэй юм. Үнөөхил корпорацитайал дахинаа хэлсээ баталжа, хүлдэнь унаагүйдэмнай аргагүй болонхой.

Байгша оной хоёрдохы хаһадта манай аймаг "Паром" гэхэн фирмэтэй 1 миллиард түхэригэй хэлсээ баталжа,

ажыхынуудтаа 560 тонно бензин зөөжэ үгэхэ юм.

Ойрын үдэрнүүдтэ үбһэндэ хаа хаанагүй орожо эхилбэбди. Аймагаймнай Тэжээл бэлдэхгшэд эдэ үдэрнүүдтэ одоол миин нуунагуйл даа. А ж а х ы н у у д хүтэлбэрилэгшэд, инженерно-техническэ албан энэ хүндэ сагыга гарза багатайгаар дабажа гараха хүсэлэнтэйгөөр элдэб янзын андалдаа наймаа хэжэ, мяха, заһаһаа худалдажа, би байһан техникэ болон түхээрлэгнүүдээ түгэс бэлдэхые ороодоно гэжэ онсолон тэмдэглэхэ шухала.

Аймагай саада захын Ойморой, Байгал-Хударин, Хандалын совхозууд, Корсаковын колхоз эдэ үдэрнүүдтэ үбһэндөө ороод, түрүүшын арбаад гектар сабшалангайнгаа үдхэн ногоо унагаагаад, хүрилхэ гэжэ байтарнь, хура бороо орожо, нилээд хаад тойбо татаба.

Түгэсхэлдөө юу хэлэхэб гэхэдэ, бидэ мүнөө жэлдэ нёдондойхиһоо дутуугүй, шадаал һаа, үшөө дээшээ хэмжээнэй үбһэ нөөсөлжэ абаха гэхэн тэмсэлдэ хам оролсонхойбди.

В. КОСТРИКОВ,
Кабанскийн аймагай хүдөө ажыхын управлениин ахмад инженер.

ШУДАРГЫГААР ЭХИЛБЭ

Агын округой ажыхынуудай дундаһаа Хүнхэр нотагайхид үбһэндэ түрүүлэн оробо. Гурбан томодхомол оньһожоруулагдамал бригада Сүүгэл, Булам гэдэг хүндүнүүдэй нуга сабшалангуудаар ажалаа эршэмтэй шударгыгаар эхилэнхэй. Энэ жэл үмсэ ба хамтын малда 25000 центнер үбһэн бэлдэхгэдэ түсэбтэй. Хамта дээрээ 50 гаран шиираг шамбай зон энэ хүдэлмэридэ хабаадана. Ажалаа мэдэхэ, зоноо ябуулха шадабаритай бригадирнууд Д. Жигжитов, В. Аюшиев, Б. Цыренов гэгшэд тэдэниие ударитые. Сабшалангуудай жэгдэржэ заһараагүй дээрэһээ набтар газарай үлэн үбһэ унагаана. Удангүй нэлэнхы талада орохо юм.

Энэ шухала хүдэлмэрийн хаһада зорюулагдаһан дэлгэрэнгы зүблөөн тээсгэн Хүнхэртэ боложо, түсэб табигдаа, даабаринууд долоо долоон хоногоор хубаарилгадан дамжуулагдаа, урмашуулгын хэмжээнүүд баталагдаа. Түрүүшүүл эрье хони шагнал абаха, элдэб магтаалуудта хүртэхэ юм. Зүгөөр трактор, машинын тоһо түлишэ, нэлэхэ түхээрлэгнүүд дутамаг байхаар янзатай. Тиигэбшье эдөө хоолой корпорацитай урьһаламжа абахаар хэлсээ баталанхай. Нооһоной түлөө Улаан-Үдын мануфактураһаа 120 тонно дизельнэ түлишэ абтажа нөөсөлөөгэй.

Ц. ГОНГОРОВ.

ТАРЯНАЙ үрэнэн тухай агрономууд саг үргэлжэ ханаагаа зободог. Хабарай тарилгын үедэ таряалангаа, техникээ бэлдэхэхэ ажалай хажуугаар ямар үрэнээр тарилга хэхэб гэхэн асуудал гарадаг.

Тиимэһээ агрономууд ажыхыдаа хайн шанартай, шэлэгдэмэл үрэнээр амяараа туршалгын газартай байхые оролдодог. Иимэ газарта таригданан таряае амяарайнь хуряажа, ерэхэ жэлэй үрэнэн болгожо, хадагалха шухала. Ургаса хайнтай үрэнэтэй болохо хэрэгтэ ажыхынууд онсо анхаралаа хацдууддаг. Жэлэй туршада агрономууд таряагаа хоёр адын аймагай үрэнэнэй инспекцидэ абаашажа шалгууддаг. Нэн түрүүн намар хуряанан таряанайнгаа шанар элирүүддэг. Харин хабартаа, тарилгын урда, хэр үбэлжөөб, шанараа алдаагүй бээ, үрэнэнэй гараса хэр байхаб, буртаг үбһэнэй үрын холисо үгы гү гэжэ мэдэхын түлөө дахин шалгууддаг юм.

Тарбагатай аймагай үрэнэнэй инспекцидэ хэдэн жэлэй туршада дээдэ гарай

мэргэжэлтэ агроном Артём Фадеевич Чебунин хүдэлдэг. Энэл хүн колхозуудай ба таряашанай ажыхынуудай эблэнүүдэй агрономическа албануудтай жэл бүри үрэнэнэй асуудалаар ажаладаг юм. Нютагуудай мэргэжэлтэдтэ адли аймагайнгаа ажыхынуудые хайн шанартай үрэнээр хангахын тула ходо ханалаа табиддаг гээшэ. Үрэнэнэй поли тодорхойлон заажа үгэдэг, хуряалгын ба хадагалха үедэ дүй дүршлөө хубаалдадаг. Тиимэһээ агрономууд болон бусадшье мэргэжэлтэд ажал хэрэг хайн мэдэдэг А.Ф. Чебуниниие хүндэддэг юм.

Артём Фадеевич тухай гансал хамта хүдэлдэг агрономуудын хайн ханамжатай бэшэ. Ажал хэхэдэе урагшатай, журамтай

хүн гэжэ республикын гүрэнэй үрэнэнэй инспекциин начальник Клавдия Яковлевна Санкирова А. Чебуниниие сэгнэжэ, ажалайнь дэбтэр гаргажа харуула.

- Харатгы, хэды дахин урмашуулагда хүртөө гэшэб, - гэнэ Клавдия Яковлевна. Эндэ хая үшөө нэгэ шагнал абаа. Олон жэл соо үнэн сэхээр ажаллаһанай түлөө А.Ф. Чебунин "Буряад Республикын агропромышленна комплексын габьяата хүдэлмэрилэгшэ" гэхэн үндэр нэрэ зэргэдэ хүртөө. Хамта хүдэлдэг нүхэдын үндэр нэрэ зэргээрнь амаршалбабди.

Артём Фадеевичтэй суг хүдэлдэг нүхэдын дэмжэжэ, габьяата нэрэ зэргээрнь амаршалаа хэмди.

С. ТЮЛЮКИН,
манай штатнабэшэ корр. Тарбагатай аймаг.

ҮРЭНЭНДЭ — ГОРИТОЙ АНХАРАЛ

Ажалаар хангалгын асуудалнууд

СЭНТЭЙ ПРОДУКЦИ

(Бэшүүртэ хушын хамар буйлуулха цех ашаглагдаба)

Элдэб эмхинүүдэй олоор хаагдажа байһан энэ сагта шэнэ предприятия байгуулха гэшгэ энэ хүндэ хүшэр үедэ хоморой ушар болоно гэжэ тоологдохо ёһотой. Хушын хамар буйлуулха гол шэглэлтэй хизаарлагдан харюусалгатай "Тэжнэй" гэхэн нүхэсэл байгша ондо үүдээ үргэнээр селибэ. Энэ цех нээхын тула аймагай захиргаан хүн зоние ажалаар хангаха түб хоёр нилээд оролдолго гаргаа. Эдэбхитэй, холын бодолтой, хоёр хүниие оложо, энэ предприятиян директорнуудээр томилһон байна. Эдэнэрнай хэд бэ гэбэл, Сергей Тимохин, Иван Разуваев гэгшэд болоно.

"Кречет" фирмын директор Сергей Тимохин энэ проектын автор, ахмад инженер, Зүүн Сибириин технологическа университетэй доцент Александр Кобылкинтай зургаан жэлэй хугасаа соо энэ бодол досоогоо абажа ябаа бшуу. Гансал нютагай хүтэлбэрилэгшэдэй дэмжэлгээр тэдэнэрэй ханал бодолын хэрэг дээрээ бэлүүлэгдэжэ захиалан байха юм.

Нэн түрүүн Бэшүүр нууринда энэ цех бодхоогдожо эхилбэ. Хэнэйшье мэдэнээр, Бэшүүрэй аймаг хамар олзоборилгын эгээл томо регионуудай нэгэниинь болодог шуу. Республикын Ажалаар хангалгын министрство, тэрэнэй түлөөлэгшэ, аймагай хүн зоние ажалаар хангалгын түбэй директор Е.И. Савельев энэ бодолын дэмжэн абажа, харгалзалга дороо байһан хүдэлмэрийг хүнүүдээ ажалтай болгохо зорилготойгоор энэ хэрэгтэ хам оролһон байгаа. Түхээрлэгнүүдые худалдажа абаха, тэрэнээ тодхохо барилга эрхилхэ, түүхэй эд худалдажа абаха хэрэгтэ тэдэнэр бүхыдөө 200 миллион түхэриг мүнгэ таһалахэ үгөө юм.

Мүнөө болоходо, эндэ айхабтар ехэ хэмжээнэй ажал хэгдэ гэжэ онсолхо шухала. Госпромхөзөй бүри хаяхан болотор угаа гаража байһан, хара тортогтоо дарагдаһан, эһэн болошоһон гараж богинохон болзорой турша соо хэлбэн шэнэлэгдэбэ. Дүй дүршлэтэй дарханшуудай уран гарнуудаар томо цехын хоёр таһаг болгогдожо хэлбэгдэбэ. Механическа онол аргаар хатаажа, хушааа хамарынь илгана, мүн гараараа халгаажэ илгана таһагууд байгуулагдаһан байха юм.

Проектээр энэ цехэй хүсэ шадалын жэл соо 300 тонно хамар буйлуулжа гаргаха ёһотой болоно. Үдэртөө дунда зэрээр нэгэ тонно хамар буйлуулгадаха байна. Технологическа ябасынгаа саашадаа хүсэндөө ороходонь, эндэ табяад хүн хүдэлхэ юм.

Республикын бусад аймагууд бэшүүрэйхидэй ханал бодолоорнь мүнөө баһал һонирхожо эхилэнхэй. Иигээд удахагүй тэдэнэр сэбэрлэгдэн, ябталагдаһан түрүүшын тоно хушын хамараа холын областнуудта, хизааринуудта эльгэхэн гэшэ. Москвагай суугай болһон "Красный Октябрь", "Рот фронт" гэхэн кондитерска фабриканууднаа эдэнэр захил абанхай.

Нютагуудай кондитерска фабриканууд Сибириин "Сникерс" шоколад ойрын сагта гаргадаг болохо турша ханал бодол баһал би болонхой. Буряад Республикын Правительство энэ проектын халуунаар дэмжээд саашадаа үргэдхэхэ хэрэгтэнь арга боломжоороо туһалахэ байһанаа найдуулаа.

Энэ хушын хамар буйлуулха цехэй баяр ёһолол дээрэ аймагай өөһэдүн хүтэлбэрийн захиргаанай гулова А.А. Ефимов энэ үйлэдбэрийн аймагай ажабайдалда онсо нуури эзэлхэ байһыень үндэрээр сэгнээ. Ойрын сагта энэ үйлэдбэрийн хүсэндөө ороходонь, бидэ бюджеттэ нэмэлт мүнгэ оруулха, хүдэлмэрийг зоноо ажалтай болгохо аргатай болохоннай гэжэ тэрэ онсолон тэмдэглэбэ.

- Республикын Ажалаар хангалгын министрство хүтэлбэрилэгшэд, аймагай өөһэдүн хүтэлбэрийн захиргаанай гулова А.А. Ефимов, аймагай хүн зоние ажалаар хангалгын түбэй директор Е.И. Савельев болохо ехэхэн хэмжээнэй туһаламжа үзүүлээ. Иигэжэ иимэ нэрэ абаһан тус нүхэсэлнай мүнөө хүсэндөө оруулагдажа хүдэлмэрэ эхилбэ, - гэжэ "Кречет" фирмын директор Сергей Тимохин энэ ёһолол дээрэ үгэ абахадаа, хэлбэ байха юм.

Цехэй гол үйлэдбэридэ 50 хүн, түүхэй эд бэлдэхэ хэрэгтэ зуугаад гараг зон хабаадуулагдаха байна. Манай ой тайга байгаагийн үршөөһэн байлигуудаар одоол элбэхэ ха юм. Бэшүүрэй хушын хамар олонхи ушарта ондо тээшгэ аймагһаа гадуур ошодог гэжэ хэлсэдүгын байһан зүбтэй. Энэ асуудалаа яагаад шиидхэхэе аймаг сооноо һүүлдэнь хэлсэнэ, зүбшэнэ бээ.

Цехэй нээлгэндэ зориулагдаһан баяр ёһолол хабаадаһаа эрэгшэдтэ уридшалан хатааһанаа эхилбэ сэбэрлэгдэн, бэлэн болгогдохон хушын хамар болохо үйлэдбэрийн бүхы хүдэлмэрийн үзэгдэлнүүдые харуулһан байна. Энэ цехэй начальнигаар В.В. Афанасов томилогдонхой. Тэрэ проектын инженер Александр Кобылкинтай суг хамта түхээрлэгнүүдэйгээр ямар үүргэ дүүргэхэ байһыень тодорхойгоор хоёржэ үгэбэ.

Юрэдөөл, аймагай шэнэ предприятия ашаглагда эхилбэ гэшгэ. Хизаарлагдан харюусалгатай "Тэжнэй" нүхэсэлдэ амжалта хүсэ! Тайгын байлигуудые зүбөө ашаглаха талаар одон ханал бодолнууд эмхидхэшгэ үшөө бий! Эдэнэрэй ханал бодолын хэрэг дээрээ бэлүүлэгдэжэ эхилбэбди.

А. ДОНДОНОВ

"Буряад үнэндэ" бэшэһэнэй һүүлээр

ХАРИОУСАЛГАДА
ХАБААДУУЛАГДАХАНЬ

"Буряад үнэнэй" хуудануудта "Не дай Бог!" газетэ хуулин ёһоор тараагдаа гү гэхэн асуудал уншагшаднай нэгэнтэ бэлтэ байһан байна. Энэ асуудалаар Буряад Республикын һунгуулин комиссийн түрүүлэгшэ Н. М. Цыганковагай Россин Федерацийн Генеральна прокуратурада хандаһан хандалгада харюу абтаба. Энэ харюуень доро толилнобди.

БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН ҺУНГУУЛИН
КОМИССИЙН ТҮРҮҮЛЭГШЭ
Н. М. ЦЫГАНКОВАДА

"Не дай Бог!" газетэ хуулин ёһоор хэблэгдэ ба тараагдаа гү гэхэн Талай хандалгада ингэжэ мэдээсэнэб: заагдаһан газетэ хэблэгдэ, мүн тараалгада хуули ёһоной эрилтэнүүдые эбдэһэнэйнгээ түлөө газетын ахамад редактор ба "Роспечать" акционернэ бүлгэмэй генеральна директорэй нэгэдэхи орлогшо РСФСР-эй КоАП-ай 171-2 статъятай зохиладуулан харюусалгада хабаадуулагдахань.

"Не дай Бог!" газетэ хэблэгдэ хуули ёһо бүүдүгээр эбдэһэе усадхаха тухай РФ-гэй хэблэлэй талаар комитетдэ дурадагдаа.

Хуулинуудай гүйсэдхэлгын,
Хуули ёһоной актуудые
хуулига байлгын хойноһоо
хинаха управлениин
начальнигай орлогшын уялга дүүргэгшэ, юстицийн ахалагша
советник Н. И. МОРОЗОВА.

ҺАЙЖАРУУЛХА ЗОРИЛГОТОЙГООР

Фоторепортаж

"Амьа хаагдалгын, аллергия үбшэнгүүдые тодорхойлолгын ба эмшэлэлгын мүнөө үеын зорилгонууд" гэхэн регионууд хоорондын семинар Улаан-Үдэ хотодо үнгэргэгдэбэ. Буряадай, Саха-Яхадай Республикануудай, Эрхүү ба Шэтын тойрогуудай дүршэлтэй эмшэд энэ семинарта хабаадаба. "Амьа хаагдалгын, аллергия үбшэнгүүдтэй хүнүүдэй ажабайдал һайжаруулха тухай" Россин проектын хэмжээндэ Элүүрье хамгаалгын бүхэдэлхэйн эмхийн үүсхэлээр энэ семинар эмхидхэгдэбэ.

Амьа хаагдалгын аллергия үбшэнгүүдтэй эмнэлгын Уласхоорондын соведэй түлөөлэгшэ М. Бази (Великобритани), Элүүрье хамгаалгын бүхэдэлхэйн эмхийн түлөөлэгшэ, профессор Н. Г. Халтаев, Буряад Республикын элүүрье хамгаалгын министр Б. Г. Б а л ь ж и р о в Минздравмедпромой пульманологийн талаар ГНЦ-гэй директорэй орлогшо, профессор Б. Р. Жданов, амьа хаагдадаг ба аллергия үбшэнгүүдтэ нэрбэгдэдэг хүнүүдэй эблэлэй түрүүлэгшэ Е. В. Григорьева семинарай хүдэлмэридэ хабаадаба.

Удаань зүблөөндэ хабаадагшад 'олондо мэдээсэл тараадаг х э р э г с э л н ү ү д э й хүдэлмэрилэгшэдтэй пресс-конференци үнгэргэбэ.

Пресс-конференцидэ Россин проектые бэелүүлхэ 11 регионуудай бүридэлдэ Улаан-Үдэ хотын ороһон тула Буряад орондо тус семинар үнгэргэхэ зорилго табяабди гэжэ айлшад ба семинарта хабаадагшад хэлээ.

Амьа хаагдалгын, аллергия үбшэнгүүдые эмнэлгын талаар Уласхоорондын соведэй түрүүлэгшэ Майкл Бази хүнэй бэеын элүүртэ тэмхи таталга ехэ хоротой, тусхайлбал, тэрэ зүрхэнэй узууртай ба мэнгээрһэн хоолойһоо болоһон амьа хаагдалгын үбшэнэй хүгжэлтэдэ нүлөөлдэг гэжэ тэмдэглээ.

Буряадай эмшэд эдэ үбшэнгүүдые эмшэлхэ шэнэ аргануудтай танилсаад байхадаа, зүрхэнһөө узууртай ба мэнгээрһэн хоолойһоо болоһон амьа хаагдалгын үбшые аргалгын ашаг үрэ дээшэлүүлхэ, эдэ үбшэнгүүдэй һүжэрхэгүйн тула хиналта бэелүүлхэ гэхэн түсэб табина.

М. ШАНТАКОВ.
ЗУРАГУУД ДЭЭРЭ:
пресс-конференцидэ хабаадагшад; элүүрье хамгаалгын бүхэдэлхэйн эмхийн түлөөлэгшэ, профессор Н. Г. Халтаев.
АВТОРАЙ фото.

ЭРИЛТЭТЭЙ ААД,
ХОМОР...

Буряад Республикын промышленна предприятинууд, тэрэ тоодо Улаан-Үдэн гадар хубсаһанай фабрика экономика хүшэр эрхэ байдалда хүдэлнэ. Урда жэлүүдтэ 4 миллионһоо дээшгэ гадар хубсаһа бүтээн гаргадаг һаа, үнгэргэгшэ жэлдэ үйлэдбэринь 70 мянга хүртээр доошолоо, 1,5 мянган хүдэлмэрилэгшэдһөө 600 хүн үлэнхэй, тэрэ тоодо 300 ажалшад фабрикын ажалаар мууһаар хангагдаһанһаа боложо, захиргаанай талаар амаралтада гаранхай.

Дэлгүүрэй оршондо али бүхы аргаараа ажамидарха хэрэгтэй. Гиймэхээ фабрикын хүтэлбэрлэгшэд үйлэдбэрэе ябуулаха, хэмжээсэнь доошолуулахагүй гэжэ оролдону. Томо магазинуудтай хэлсээ батална, Саха (Яхад) Республиктай, Шэтэ хототой ажалай талаар харилсаа холбоо байгуула.

Дэлгүүртэ эд бараанай хэды элбэгжэбшые, промышленна эд бараанай торын зүйлнүүд болохо үмдэнүүд болон бусад гадар хубсаһан худалдан абагшадтай дууда эрилтэтэй аад, тон хомор гэжэ маркетингын талаар үнгэргэгдэһэн шэнжэлэлэгшүүд харуулаа. Узбекистанһаа абтанһан түүхэй эдһээ жэшээтэ түхэлнүүд бүтээгдээ.

Оптоор хубсаһа хунар худалдадаг фабрикын магазин нээгдээ. Республикын

аймагуудар нүүдэл наймаан эмхидхэгдэнэ.

Өһөдүнгөө үйлэдбэрлэһэн продукцияны ашаар фабрикын ажалшад тохёолдоһон экономика хүшэр байдалые дабажа шадахагүй байһан тула, эндэ хамтабарини үйлэдбэри эрхилэ, хилээмэ барьжа, хотын ажаһууһадага наймаална.

Гадар хубсаһанай фабрикада дэлгүүрэй оршондо ажамидарха бүхы арга бээрнэ, зүгөөр үйлэдбэриний гарзатаалга үргэлжэлһөөр. Онһон түхээрлэгшүүдэйнь горитой хубинь ажалда хабаадуулагдаһагүй, гол фондуудые хэрэглэһэнэй түлоо налог түлээһэе хүшэрхээсэ болнихой.

Хитадһаа асарагдаһан муу шанартай бараагаар дүүрэнһөн дэлгүүртэ һүүлэй үедэ эдэһэдэ орходоо, үлэнхэһэе һаа, орон дотор үйлэдбэрлэгдэһэн эд бараа худалдан абагшын шэлэдэг болоһон ушар тус фабрикын ажалшадта хүшэр байдалһаа гараха найдал түрүүлнэ.

Тэрэнһэлэн фабрикын мүншэ зоорсэр хангагдаха байдалыснь һайжаруулахын тула гүрэнэй талаһаа тэдхэмжэ багатай хүн зондо хянда сэнгэй продукция үйлэдбэрлэхэ захил оролхой. Гадна налогой татабари доошолуулахын тула эндэ хүдэлдэггүй цехүүдые хааха шийдхэбэри абтанхай.

МАНАЙ КОРП.

Хүн ба үе саг

"АЛТАН ХАРААСГАЙ - БУРХАНАЙ ШУБУУН,
ДЭЛЭГЭЙ БОРО - ЭСЭГЫН ХУБҮҮН"

ИИМЭ гаршагтай очерк "Буряад үнэн" газетын 1994 оной декабрийн 28-най 3-ахи нюурта бэшэгдэһэнь манай уншагшад һанана ёһотойг. Энэ очерк соо үлгэрдомогто ородог Онон-хатан мүнэнэй эрьдэ түбхнэнһэн Урта шотагай "Улаан-Одон" ажахын үндэр һаһатай, суута нарин дархан Дэлэгэй Боро тухай хэлэгдэһэн юм. Урта шотагайхид энэ үбгэжөөһө Дэлэгэй Бадмадоржо гэжэ паспортаарнь нэрлэдэггүй, жииртээ "Боро-ахай" гэжэ бэлшар багын эрхэ нэрээр нэрлэдэг заншалтай байгаа. Энэ ахамнай аяар 20 жэлэй саада тээ һананайнгаа хүндэтэ амаралтада гараһанһые һаа, оорынһоо Ауратай ажалые орхөөгүй, 80 һаһа хүртээрэ гаргаа жадатай буу барихан сэргэй үнэн сэхэ албатын шэнгээр, олон нарин онһото станогүүдые эдлэн, токарь-слесарь тошиндогыһын хүндэ ажалые тон дээдэ хэмжээндэ, эрхим һайнаар хэжэ яваһан зандаа байха юм.

Урта һууриной МТМ-гэй слесаркын үүдэ татажа ороходотнай, онһото станогүүдай намдууханаар хүдэлхэ абяан, алтан хараасгайнуудай шаһаһан шэхэндэнтай дуудлажа, һанагдаа үзэгдөөгүй шэдитэ хүгжэмэй орондо орожо ерһэн мэтэ болохот. Нээрэһые, хүн зоной гайхамаар. Хэр үһһаа хойшо буряад угсаата зоной зуһаланай гэрнүүд соо байрлаад, дэлбараанууддаа тэнжээдэг байһан алтан хараасгайнууд яахадаа эндэ байрлаха болоо юм? Сайбар боро ажалай комбинезон үмдэһэн, хоёр хүл дээрэ ягдагар сэхээр зогсонхой, наһа һаһатай үбгэн токарь онһото станогоороо автомашинын тохир гол тошиндон тааруула. Энэ үедэ үбгэн дарханай дала мүүр дээрэ хоёр адлихан алтан хараасгайнууд шийдэжэ буугаад, уяһага һайхан дууһуудда таталуулжа, үбгэн токарь урма бадаруулахад гэнэ. Тэрэ станогоо тогтоожо, халта энсэбхилэн, маанад тэһис хараад, ингэжэ хэлэб:

- Алтан хараасгай - бурханай шубуун, Дэлэгэй Боро - эсэгийн хубүүн. Бидэнэр хоорондоо эбтэй гэгэһэннай аргагүй юм.

Хаа-яа хэлэ амаяа ойлголсоһон мэтэ байдагбди. Алтан хараасгайнуудни, минни гэртээ онохоодо, намайе гэр хүртээрни үдэнһэдэ юм. Углоогүүр гэрһээ гараад, наһаа алхалхадамни, баһал намайгаа угтаха даа. Ажалдаа ерхэдэмни, бултадаа луутай шуутайгаар угтажа байдаг. Таанадай мэдэдэг һаатнай, ямар ехэ баяр баясхалан эндэмнай болодог гэһэһэ! - гээд Бадмадоржо үбгэжөөл омогорхон.

Хүн зоной үнэншэхөөр бэшэ, иимэ жэгтэй һонин байдалда ажаллажа байдаг дэлэгэй Бадмадоржо ахые шотагай "Улаан-Одон" ажахые хүл дээрэнь хара бөөрээ оролдожо гаргалсаһан, урданайнь наһажаал түрүүлэгшэ Намсарай Ленхобоев, мүнөөнэй шэнэ ударидагша Доржо Түмэибаяров болоод бүхы шотагайхидын үнэн зүрхэнһөө мэдэрэн, һайхан үгэнүүдээр үрээһэ.

Эндэ һайхан, үнгэрэгшэ июнь һарын 19-дэ, "Улаан-Одон" ажахын түрүүлэгшэнэрэй анхаралаар Урта шотагта ажаллажа, ажаһуужа байһан ажалай ба дайнай

ветеран Дэлэгэй Бадмадоржо аха наһанайнгаа нүхэр Ринчинэй Хандажабгала суг 80 наһанайнгаа ойн баярые тэмдэглэбэ. Урта шотагай хүтэлбэрлэгшэд, үетэн нүхэдын, наһатайшуул, түрэлхидын ба үхибүүдын бултадаа сугларжа, үндэр наһатайшуулаа 80 наһаарнь үнэн зүрхэнһөө халуунаар амаршалаад, мартагдашагүй һайхан үрээһэй үгэнүүдые хэлээд, үнэтэй, сэнтэй бэлэгүүдые баруулаа.

Зай, ингээд дэ Ага шотагай уужам эднн таладал адли тэнпоун, сэдхэлдосоохи бүрн дүүрэн, үнэр баян, уга наһатай, удаан жаргалтай, хэһэг буянтай, олоной түлоо оролдоһон загдаһанаал, ходоодоо энсэдэтэй, хошон зуаатай, олон ашанар зэһээрэ энхэрэн таалажа, үшөө олон жэлдэ ажана тэнпоун ажаһууха болтогой!

Д-Р. ЦЫРЕНЖАПОВ,
штатнабэшэ корреспондент.

Согто-Хангал.

Тээсгэн Хэрын районой Тарбалжа ба Мангад хуурингуудта Ононой хамнигадта хабаатай ехэ хэмжээ ябуулганууд үнгэргэгдэбэ. Энээнине "хамнигадай хайндэр болоо" гэжэ борошогоор хэлсээн зон байха янзатай.

Шэтэ хотогоо баруунурагшаа шэглэжэ, гүрэнэй хил тээшэ зурылан дардам харгыгаар түрүүшын үдэр хори гаран эддэб янзын хүнгэн автомашинууд болон автобусуудай бөөгнэрэн суглараад шуумайлдахые энэ ута зам дагажа байрлан хуурин тосхойхид обёоронгүй байгаагүй аабза. Можын түбһөө 400 шахуу километрэй газарта, Огшоо Хэрэ хоёр районуудай

доктор, Тугшан хамнигадай нотагта тоонтотой Дашинима Дамдиновта үгэ үгтэбэ. Өөрынгөө олон жэлэй шэнжэлгын дүнгөөр элирүүлэн баримтануудтаа тэрэ түшэглэн, Ононой хамнигадай монгол уг изагууртай байхание гэршэлэн хөөрөжэ, зоние һонирхуулба.

Харин урдань тэдэниие тунгус (эвенк) зонтой нэгэ гарбалтай гэхэн бодол зарим ушарта тогтонижонтоһон байгаа.

Үнэндээрэ хамнигадһаа амьарлан Онон голой дайда зубшан ажаһуухадаа, б у р я а д у а д т а й ажабайдалайнгаа, соёл

Хамнигадай хайндэр

Дугаровай хэһэн тобшололтой дуугаа нэгэдэхгүй байба.

Амьараа өөрын хэлэтэй, ёһо гуримтай, тусхай зан абаритай улад аад, арадай аман зохёолгүй байха гэжэ яаха һэм гэхэн асуудалнуудые тэдэнэр табяад байба. Тоосолдохо, зүбшэлдэхын тула үнгэргэгдэжэ байхан хөөрөлдөөн ха юм. Энээнине зон ойлгоно янзатай бэлэй.

Шэтэ хотын мэдээжэ эрдэмтэд: профессор-эмшэд Н. Цыбиков, Б. Кузник, хэлэ бэшэгэй эрдэмэй доктор Т. Воронченко, философ

УТАХАН ОНОНОЙ ЭРЬЕ ДЭЭРЭ

дэбисхэрэй уулзаһан дээрэ тэндэ ябаһан айлшадые ехэ угтамжа хүлээжэ байба. Ульхан-парти гэдэг түрүүшын хууринай буряад гүлмэр басагад алда хадаг аяга тарагтайгаар дэлгээнхэй 13 районһоо эндэ зорижо ерэнэн айлшадые угтажа байба.

Үглөөдэрын 10 сагта Тарбалжа хууринай соёлой байшан соо хүн зон хүл табиха газаргүй гэхээр шэгшэһэн байгаа һэн. Эндэ Ононой хамнигадай соёл, хэлэ бэшэгэй ба ёһо заншалай талаар зарлагдаһан эрдэм хэрэглэй ехэ хуралдаан нээгдэбэ. Энэсуглаан Шэтэ можын соёлой захиргаан, Бүгдэ буряадуудай үндэһэн соёлой эблэлэй түрүүлэгшэ Хэрын районой захиргаанай ба "Балджа" гэдэг алтанай артелиин хүтэлбэрин тэдхэмжээр зарлагдаа гэжэ областиин автономииһоо гадуур ажаһуудаг буряадуудай нэгэдэлэй түрүүлэгшэ профессор Н. Цыбиков оролто үгэ соогоо сонгохобо.

Удаань Хэрын районой гулваа Е. Бриль, областиин Дүүмын түрүүлэгшын орлогшо Т. Пивоварова, ВАРК-ын президент Д.-Н. Дугаров гэгшэд сугларагшадые халуунаар амаршалайга хуададанайнга хүдэлмэринэ амжалтатай бэлүүлхые уряалба.

Тиигээд Ононой хамнигадай хуби заяан тухай элидхэл хэлэхыень хэлэ бэшэгэй эрдэмэй

болбосоролойнгоо ба худа хулинсагайнгаа талаар хамтаржа ябаһан зон юм. Тиин элидхэлшэ энэ багахан үндэһэ яһатанай урдын түүхэ ухашалан нээхэдээ, уг изагуурын Чингисэй үеһөө үндэһэтэй гэхэ байна.

Энэ һанамжа бодолоо хэдэн баримта ж э ш э э н ү ү д э э р тодорхойлоо. Тиихэдээ хуушан монгол бэшгээ хамниган хэлэн дээрэ зохёоготой гэжэ тэмдэглээ.

Эрдэмтэ мүнөө үе дээрэ тогтоходоо, залуушуудай түрэлхи хэлээ, ёһо заншалаа мууса мэдэхэ байһанда сэдхэлэй муу байһые тодорхойлоо. Яһатанай түүхэ, хэлэ бэшэг нэргээһын тула хамнигадэй эблэл байгуулжа, ВАРК-ын һалбарида оролсохо байгаа гэхэн һанамжа оруулаа.

Удаань Ононой хамнигадай аман уран үгэнүүд тухай элидхэл хэхээс Зүүн Сибириин соёл урлалай университедэй профессор А. Дугаров уригдаба. Тэрэ энэ асуудалаар үнинэй һонирходог, шэнжэлдэг байбашы, тус арадай түүхэ ехэ элишэлэгдээдүй, аман үгэнүе амьарлан тодорнуулагдаагүй гэжэ тэмдэглэбэ.

Тиихэлээрн зарим үгэ хэлэгшэд, тэрэ тоодо Тугшанай хургуулиин монгол хэлэнэй багша Л. Загдаева, багшын эрдэмэй кандидат Ж. Тумунов, эрдэмтэ-хизаар ороноо шэнжэлэгшэ Ж. Доржиев, хасаг Э. Эрдынеев болон бусад Д.

эрдэмтэ В. Сөкерин гэгшэд мүн лэ зүбшэхэ байһан асуудалда хабаатай һонин зүйлнүүдые тус тустаа дамжуулжа, сугларагшадые ханааба.

Үнэндөө хадаа бүхы үгэ хэлэгшэд, орой хамта 16 хүн хамниган яһатанай хуби заяан тухай шэнэ мэдээсэлнүүдые дуулгаа.

Хоёрдохи үдэрын буряад арадай аман зохёолой ехэ гоё хайндэр үнгэрөө. Эндэ областиин 13 районуудһаа ерэнэн буряад яһатанай түлөөлэгшэд дуу, хатаргаа дэлгэжэ хабаадалсаба.

Мангад гэжэ хууринһаа холо бэшэ Ононой хойто бэеын шугы соохи нэгэ нэлэнхы ногоон талмай дээрэ нааданай бүхы юумэн түхээрэгдэнхэй байба. Тойроод айлшаддай байрлаһан хэдэн арбаад үнгэ бүриин майхангууд татаатай. Хаа хаанагүй буряад, ородшые дуунууд холо ойроор эдэлбэ.

Талмайн хоймор талаар гурбан ялбагар сагаан һэсы гэрнүүд бүхы бараатаяа, бурхан тахилгата табяатай байба. Тэдэнб Хэрын, Дударгын, Ононой районуудай асарһан гэрнүүд байба.

Зэргэлээд байһан ута столнууд дээгүүр гар урлалай бүтээлнүүд зоной үзэмжэдэ табигданхай. Дударгын районой Үзөөн нотагай ажалай ба дайнай ветеран Базаржаб Дондоповой модоор зулажа бүтээһэн "Бурхан багша шабинартаяа" гэхэн хүрэг зоние ехээр һонирхуулаа,

баясуулаа. Тэрэнэй дархалһан ородой урдын бүд нэхэдэг түхээрэлгэ, тоборюулгатай буряад эмээл ба бусад мориной зэмсэгүүд баһал найшаагдаа. Дондоповой наһанайн хүхэр, урдын багша Цыпылма Бабуевна уран гоёор оёһон үмэдхүүлнүүдые табяад байба һэн. Хажуудань ВАРК-ынхид баһал гоё, үнэтэ сэнтэ бүтээлнүүдые дэлгээнхэй байгаа.

Бүхы районуудай зон өөһэд өөһэдын урлал бүтээлнүүдтэй ерээ ха гэжэ тухайлхаар. Уданшьегүй "Утахан Ононой эрьедээгүүр" гэхэн дуунай нэрьемэ хонгёо аялга доро "Онон-хатан эжые" угталгын ёһолол эхилшэбэ. Тэрэнэй ролии Тугшанай хургуулиин багша Любовь Барасовна Загдаева ехэ шадамараар гүйсэдхөө. Энэ үедэ Гэсэр-богдо гүшан гурбан баатарнуудгатаа тэнгэриһээ буужа, амаршалга түүрээгээд, найр наадан эхилшэбэ.

Тэрэн зуура ВАРК-ын президент Д.-Н. Дугаров, областиин эмхидхэлэй комитедэй түрүүлэгшын орлогшо Н. Жугдурова гэгшэд үрээлэй үгэнүүдые табиба. Түрүүлэн Тарбалжа нотагай аман урлалай бүлэг ендэр дээрэ гараба. Ехэнхидээ наһажаал эхэнэрнүүд урданайнгаа хамниган дуунуудые гүйсэдхөө.

Удаань "Байгал далай - бүхэдэлхэйн эрдэни зэндэмэни" гэхэн мүрысөөнэй илагша, 50 гаран хүнһөө бүридэһэн Тугшанай наадашад хүжэ магнал, хүхэ торгон дэглүүдээ, хара хилэн тооробшо малгайнуудтаа һиихэ гуу, хэтэ хутага болон бусад гоёолтонуудаар шэмэглэнхэй гаража ерэхэдээ, ехэ хүрөөтэй, зугатай байба һэн.

Тэдэнэр хамниган-буряадай хурим түрын наада бүхы ёһо гуримаарн гүйсэдхэжэ, харагшадые ханаагаа юм байха. Улирэнгэ бооржынхид, Суусал саһашынхид, Зугмар, Сүхэ голойхид хамта дээрэ 13 уран найханай коллективүүд шадабари мэргэжэлээ харуулаа. 100 гаран зонһоо бүридэһэн Агын округой наадашад ялас гэмэ зугаа харуулжа, Ононой дээдэ талынхидые гайхуулан баясуулаа.

Газар газарай ёохор, дуунууд; өөһэдын үнгэ шэнжэтэй, үгүүлэл

нугалбаритай байхадаа, шэхэндэ шэмэгтэй, сэдхэлдэ хадуума байба һэн.

Найр нааданай дүн татагдажа, шалгарагшадта шан бэлэгүүд барюулагдаа. Тэдэнэй дунда 8 наһатай дуушан Эрдэм Бальжиров Улаан-Шулуутанаа ерэжэ, шанда хүртөө. Үзөөн нотагай уран дархан Базаржаб Дондопов, Саһашын мүнгэшэ дархан Б. Болоров болон бусад уран гарайнгаа бүтээһэн зүйлнүүдээр олониие баясуулаа.

Тэрэнэй удаа мүн лэ баһа удха унгитай ушар тэмдэглэгдэбэ. Областиин буряадуудай эблэлэй түрүүлэгшын орлогшо Н. Жугдурова ба Шэтэн телевидениин "Сагай амисхал" гэхэн дамжуулгын режиссёр А. Чумаков гэгшэдтэ олгогдоһон "Буряад Республикын соёлой габыяата ажалшан" гэхэн үндэр нэрэ зэргэнүүдэй үнэмшэлгэ барюулагдаба.

Дам саашаа шагнал барюулагдаһаар байба. Энэ хайндэрэй эхи табижа үгэнэн эрдэмтэн Д. Дамдиновта тугшан нотагаархидын гурбан наһанай гунан мори бэлэглэбэ; мүн лэ хүрин торгон тэрлиг үмэдхүүлбэ. Хэрын районой захиргаанай толгойлогшын орлогшо Сабуров тэрэндэ Ононой эхинэй хамнигадай зүгһөө хоёр наһатай даага бэлэг болгон зааба.

Үдэшгын наада зугаа Могойтын соёлой түбэй эстрадаһынхид өөр дээрэ даан абажа, сугларагшадые ехээр сэнгээгээ, хүхээгээ.

Ононой хамнигадай хуби заяанда зориулһан тус хуралдаан ба найр наадан хадаа энэ нотагта үнгэргэгдэхэдөө Забайкалийн арадуудай хоорондын хани барисанай улам бэхижэлгэдэ нүдөөлхэ ба хамниган зоной түүхэ домгой, хэлэ бэшэгэй, ёһо заншалай нэргээн һалбарха хэрэгтэ шэнэ дэмжэлтэ болохо аабза гэжэ найдахаар.

Ц. ГОНГОРОВ манай корреспондент. ЗУРАГУУД ДЭЭРЭ: угтамжын хатар Могойтынхид жагсаалда зогсоно. А. КАСЛОВАЙ фото. Шэтэ можын Хэрын район.

Хүн ба байгали

БАЙГААЛИ ашагтайгаар хэрэглэхэ талаар Байгалай таһагай болон Буряадай Эрдэмэй түбэй социально-экономическа шэнжэлгэнүүдэй таһагай нуури дээрэ 1991 ондо байгаали ашагтайгаар хэрэглэхэ талаар Байгалай институт байгуулагдһан юм.

Академическэ бусад эмхинүүдтэ орходоо имагтал ямар нэгэн халбариин асуудалнуудыг шэнжэлэлгээр хизаарладаггүй, харин Байгал нуур шадарай байгаали ашаглалгын, социально-экономическа асуудалнуудыг комплексноор шэнжэлэхэ үүргэтэй гээд тэмдэглэлтэй.

Институдай директор, географин эрдэмэй доктор А. К. ТУЛОХОНОВ коллективэйнгээ ажал ябуулга тухай хөөрэнэ:

Россин Эрдэмэй академиин Сибириин отделениин Президиумэй тусхай тогтоол дотор институтай хүдэлмэрин гол шэглэлнүүд тодорхойлогдонхой. Онсолбол, иимэ:

—Байгал нуур шадарай байгаалиин хубилалтануудыг уридан багсаамжалха эрдэмэй үндэһэ зохёон табига;

—социально-экономическа байдалай ба байгаалиин хоорондох харилсааг шэнжэлгэ;

—ниотагай экономика болон байгаали ашаглалгын онсо эрхэ байдалда тэрэниие хүгжөөхэ

зэргэ олгодоо.

Мүнөө үедэ институт 4 таһагтай: байгаали ашаглаха экономикын, социальна экологин, региональна экономикын, хүнэй нүлөөн доро байгаалида болоһон хубилалтануудыг шэнжэлгын гээд тодорхойлоо. Эрдэмэй 5 доктор, эрдэмэй 21 кандидат эдэ таһагуудта хүдэлнэ. Эрдэм-шэнжэлгын хүдэлмэринүүдэй

ГАМТАЙГААР,

БОДОМЖОТойгоор АШАГЛАХА

арга замууд.

Буряад орондо академическэ эрдэмэй байгуулагдажа эхилһэнһээ хойшо географин болон экономика юрын лабораториин хэмжээндэ хүгжэһэн түүхэтэй. Тус лабораторие географин эрдэмэй кандидат Б. Р. Буянтуев толгойлдог байгаа. Институт байгуулгада эрдэмтэд П. Голдагай, В.-Е. Викуловай, Г. Ш. Раднаевай, И. М. Зандановай, Б.-М. Б. Балдановай, И. Т. Павловай, М. А. Алексеевэй хүдэлмэринүүд эхэ хубитаа оруулаа.

Институдай бии болоһонһоо хойшо гурбан хүн—А. Б. Иметхенов, К. Ш. Шагжиев, Б. Л. Раднаев докторско диссертаци хамгаалаа, профессор С. Б. Помшин "Россин Федерациин эрдэмэй габьяата ажал ябуулагша" гэнэн нэрэ зэргэдэ хүртөө. Хэдэн эрдэмтэдтэ "Буряад Республикын эрдэмэй габьяата ажал ябуулагша" гэнэн нэрэ

темэнүүдэй эдэбжаншье хаань, "Байгал шадарай хизаарай тогтууритайгаар хүгжэлтын стратеги зохёон табилга" гэнэн программаар нэгдүүлэгдэнхэй юм.

Уласхоорондын харилсаанда онсо анхарал хандуулабди. Байгал шадарай хизаарай социальна экологин асуудалнуудар уласхоорондын түб 1992 ондо эмхидхэгдэ һэн. Тус түб уласхоорондын хэдэн проектнүүдээр шэнжэлгэнүүдыг хэдэг. Тэрэ тоодо Бүхэдэлхэйн банктэй, Европын холбоонтой, США-гай хүгжэлтын академитэй суг хүдэлдэг юм.

Бүри эхинһээ тусхай таһагуудыг гү, али лабораторинуудыг нээхэ гэнэн зорилго табяагүйбди. Харин сар зуурин зохёохы коллективүүдыг байгуулбал, дээрэ гэжэ шийдээ һэмди. Жэһээлбэл, Гусиноозерскын ГРЭС-тэ техникескэ эрдэмэй доктор С. А. Буянтуевай хүтэлбэри доро плазменна

технологиин штатнабшэ лаборатори эмхидхэгдээ. Хэжэнгын аймагай таряашанай ажакһынуудай "Шулуута" эблээй нуури дээрэ мал ажал хүгжөөхэ талаар эрдэмэй-турналгын ажакһы хүдэлнэ. Иимэл гуримаар Ангарскын нефтехимическэ компанитай, республикын Ойн ажакһын министрствэтэй, аяншалгын талаар комитеттэй, республикын Хүдоо ажакһын министрствэтэй суг хүдэлмэри ябуулагдана.

Россин Федерациин Президентын, Правительствоын даабаряар гүрэнэй олон программанууддээрэ хүдэлөөбди. Жэлһээ жэлдэ хэлсээтэ хүдэлмэринүүдэй хэмжээн ургаһаар.

Байгаали ашагтайгаар хэрэглэхэ эрдэмдэ эхи табиһан институтнай дам саашадаа хүгжэһоор. "Байгал нуурыг хамгаалаха ба оршон шадарайн байгаалиин нөөсөнүүдыг ашагтайгаар хэрэглэхэ талаар комплексно программа"

эрдэмтэднай зохёон табиһан юм. Гүрэнэй эрдэмэй-техникескэ бусадшье программануудай хэрэгүүдыг зохёон дурадхаа һэмди. Тэрэ тоодо "Россин хүн зоной эдүүр энхэ байдал", "Россин экологин талаар аюулгүй байлга" гэнэн программануудай хэрэгүүд ороһоно. Байгаали хамгаалаха талаар Россин министрствын, Россин Ой модоной талаар гүрэнэй комитеттэй, Россин Экономикын министрствын даабаринуудыг аюулгэдэг үүргэтэйбди.

"Сибирь" гэнэн программын ёһоор, Байгал шадарай байгаалие экономика ба эрхэнүүдэй талаар зохиладуулан ашаглалга, газар хэрэглэлгэ, ниотагай үүлтэрэй мал үсхэбэрилэн олоһоруула гэхэ мэтэ асуудалнуудар шэнжэлгэнүүд хэдэһэн.

Буряад Республикын үйлдэбэрилгын хүсэлүүдтэ, 2000 он болоторхи хугасаада хүгжөөлгэ ба хубаарилан

американ проектн ёһоор, Росс дотор эгээл түрүүшынхизаа хүдэлмэри хэдэһэн байһа ЮНЕСКО-гэй уласхоорондын гуримтай зохиладуулан национальна заказнигүдтэ национальна гол мүрэнэй этническэ дэбисхэрнэй байгаалиин онсо хамгаалагч байдаг булангууд амяаһа тодорхойлодоо.

Арктическа шэнжэлгэнүүд институтай (США) профессор Фондалтай суг Хойто-Байгал районной эвенкнүүдэй угай габьяалиин нөөсөнүүдтэ ашаглалга, ажакһы эрхилэлгэ заншалта халбари—үсхэбэрилгэ, агнуури нэрэгдэ талар ямар арганууд хэрэглэжэ боломоор гээшэбэри харагдажа үзэгдэһэн байна.

Үнгэрһэн хугасаа соо институт уласхоорондын 4 конференци үнгэргөө. Хилын саанахи 20 эрдэмтэд, тэрэ тоодо Бүхэдэлхэйн банкын, Европын холбооной түлөөлэгч институтай ажалтай танилсаһа ерээ һэн.

Байгал шадарай тогтуурин хүгжэлтын асуудалнууд мэдээсэлэй талаһаа лаб ханга гээшэ институтай мүнөө үеэ гол зорилгонуудай нэгэн болоһон США-гай байгаалиин нөөсөнүүдыг уласхоорондын талаһаа ашаглалгын агентствад болон Европын холбоон дэмжэлгээр институтаймэй дэргэдэ мүнөө үеын шэб түхээрлэгнүүдээр хангаһаа гео-мэдээсэлэй түб байгуулаһа. Эрдэмэй, эколого-экономическа байгаали хамгаалагч экологическа хуралсалга хүмүүжүүлгын зорилгонуудыг шийдэхэдэ гүбэй үүрэг сэгнэшэгүй, юунтэймэй сасуулаггүй эхэ байха. Тус түб хүдэлмэрин түрүүшын дүн тухай мэдээсэлэ байхабди.

Эдэ бүгэдэһөө тобшоо хэхэдэ, байгуулагдаһаар тэдэ манай институт бата һуура болоод, аша үрэтэйгөөр хуурай байһанаа сүм элэрхэһэ. Эрдэмтэднэй эрмээзэ эхтэ тиймэһээ зохёохы уальһа эдэбхижүүлэн хүдэлдэг дамжаггүй.

Галина ДАШЕЕВА бэшэ

ХҮҮГЭДЭЙ ЗОХЁОЛНУУД

Республикын бүхы хургуулинуудай табадахи классуудай хурагшад дунда ой модон тухай эрхим сочинени бэшэхэ талаар конкурс сонсохогдоо һэн. Байгаали хамгаалгын Бүхэдэлхэйн үдэр эколого-биологическа түбтэ тус конкурс дунгүүд согсологдоо. Холын Түнхэнһөө, Хурамхаанһаа, Яруунаһаа, Хэжэнгэһээ, хамта дээрээ 15 аймагнаа хүүгэд конкурсдо хабаадаба.

Кабанскын аймагай Шигаевын дунда хургуулин хурагша Зина Капустинагай, Яруунын районной Үльдэргын дунда хургуулиһаа Сергей Ларионовой, Хэжэнгын аймагай Дунда-Худанай хургуулиһаа Хандэ Жамсарановагай бүтээлнүүд эрхим гэжэ сэгнэгдээ.

Юрэл байгаалие бэшэ, харин өөрынгөө хизаар ниотагай байгаалие аршалан хамгаалгын тула юун хэрэгтэйб—энээн тухай хуралсалай пособи зохёохо конкурс хургуулинуудай

багшанарай дунда сонсохогдоо. Каспийн далайе гү, али Байгал нуурыг хамгаалгын асуудалнууд оор өөрын онсо шэнжэтэй ха юм. Буряад орондо байгаалиа тэрэ заңдань үлөөхэ гэнэн бодол үндэһэн угсаатанай заншалтай, Буддын шажантай сэхэ холбоотой. Ойн ажакһын министр А. Д. Голоушкин хайндэртэ хабаадагшадта шангуудыг, дурасхаалай бэлэгүүдыг баруулаа.

Иимэ конкурс жэл бүри үнгэргэгдэжэ байгаа һаа, ашагай туһатай гээд эли.

Саашадаа хурагшад заншалта болоһон энэ конкурсдо эдэбхитэй хабаадаха бээ.

Эдиршүүлэй сочинени-зохёолнууд сооһоо буряад хэлэн дээрэ бэшэгдэһэн хоёр сочинени редакциядтай дурадханаб. Зохёохо дуратай хүүгэдтэ урмашуулга болог лэ даа.

В. АНТРОПОВ,
Байгалай ойн ажакһын-туршалгын станциин директор.

ТАХИЛГАТА ХАДАЯА ХАРАХАДАА...

"Ой модооо хамгаалаха тухай" гэнэн сочинени бэшэжэ һуухадаа, минни толгойдо эдэб бодолнууд ороно. Ямар гоёхон, таарамжатай үгэнүүдыг хэрэглэжэ, байгаалиа үйнаар хамгаалаха тухай бэшэхэдэ, зохидхон байхаб? Минни түрэнһэн ниотаг Хяагтын районной Алтай ниотаг болоно.

Хяагта хотоһоо зуур дүшэн модоной газарта үзэсхэлэн хайхан байгаалитай, баян ой модотой, үлир мойһотой, зүгын тоһотой, сээсэг набишаар хангалтаһан, шолэндэ илангаяа илдамгаар үзэгдэдэг ниотаг юм.

Хүн бүхэн хаагууриһе ябахандаа өөрынгөө тоонто ниотаг мартахагүй. Ушоо үдэр бүхэндэ гэргэһээ гараад хургуулидаа ошоходоо тахилгата үндэр Хүтгэй хадааа харахадаа, досоомни ехэл сэлмэг аятай болодог.

Бидэ, хурагшад, модо хухалхагүй, зурууд барихагүй ёһотойбди. Хүнэй халан ябадалһаа түймэр болоно ха юм. Оршон тойронхийг бултадаа түймэрһөө гамнаа. Бултадаа анхаралтай ябая.

Наталья ЦЫБИКОВА,
Хяагтын аймагай Алтайн дунда хургуулин хурагша

Жэрхи, жэрхи, жэрхихэн, Зэртэгэр хоёрхэн жэрхихэн, Жэмэс, намараа олоо гүшэ, Жэрэгэс гүйдэлөө орхөө гүшэ, Амтан хоолоо барихадаа, Аюул тухай мартабан, Уранаар дүрээ буулгуулжа, Улад зонийе баясуулба. Г. БАЗАРЖАЛОВАГАЙ П. БУРМАКИНАЙ

ЭБДЭЖЭ, ОНГИЛЖО БОЛОХОГҮЙ
Үнгэрһэн нажар би эжытэйгээ, ахайнартаяа ой модо руу ошоо һэм. Ой модон соо мойһо, улаагана түүгээбди.
Шоргоолзонной бута һонирхон хараабди. Шоргоолзонууд ябаган

харгыгаар дүүрэн гүйдэжэ ябаа. Эдэ амитад ойдо туһа хүргэдэг, сэбэрлэдэг, арюудхадаг. Эдэнэрэй гэрнүүдыг эбдэжэ, дайлажа, онгилжо отго болохогүй.
Бидэ энэ баялигаа хайнаар гамнаад байха ёһотойбди.
Виктория ХОБГОРОВА,
Хэрэнэй интернат хургуулин хурагша.

РОССИДА заповеднэ хэрэгэй эхилэгдэнээр 80 жэлэй ойго зориулжа, "Байгал шадарай хизаарта биологическа амидаралай олон янзые тэрэ зандань үлөөхэ тухай" региональна конференци май нарада үнгэргэгдөө гэжэ мэдээсээ нэмди. Олон жэлэй туршада хэргээн эрдэм-шэнжэлэлгын хүдэлмэринүүдэй дүн энэ хэмжээ ябуулгын үедэ согсологдоо юм.

Тус конференци үзэмжгэ табигдан элдхэлүүгдээ богонихон хэргүүгдье уншагшагай анхаралда гурасханабди.

ҮНДЭНЭ ТАНАЛАН ХОСОРООХОГҮЙ

Росси дотор үнинэй гэжэ тоологдоог Баргажанай заповеднигэй байгуулагдаһаар үнэй ой удангүй гүйсэхэ юм. Биологическа олон янзын амидаралые тэрэ зандань үлөөхэ хэрэгтэ тус заповеднигэй үүргэ сэтгэжэ гүйсэхэ.

Мүнөө үедэ дэбисхэртэнэ 41 янзын хүн түрэлтэн, 265 элдэб шубууд, 880 янзын үнэтэй сүлтэй гэжэ тоологдоог ургамал ногоон, 1000-һаа үлүү янзын амаг, бусадшы хоморой шухаг үйлүүд бүридхэдэ абтанхай. Заповеднигэй мэргэжэлтэд гол шухала асуудалнуудаар болзорой программануудые зохёон табига, хүдэлмэрэе ябуулдаг юм. Эрдэм-шэнжэлгын үдэлмэринүүд соогоо үндэнэ таналан хосорхо туйлдаа үрэлэн ан амитадта, ургамал ногоондо онсо анхаралаа гандуула.

Биологическа олон янзын амидаралые тэрэ зандань үлөөхын, олошоруулхын тула

ямар хэмжээнүүд саашадаа абтахаб гэжэ нилээн хэлсэгдэдэг юм. Энэ талаар нотаг зоной дунда, саадай, хургуулин наһанай багашуулаа, эдиршүүлхэ эхилээд ойгууламжын, гэгээрэлэй хүдэлмэри үргэнөөр ябуулха хэрэгтэй. Энэ талаар тусгаар программа зохёон табихаар саг тулажа ерээ. Гэхэхэ гадна заповеднигэй баялигы гэмтайгаар ашаглажа хураха, тийхэдэ эм домой, агнуурин, хосорхо туйлдаа хүрэн ан амитадые, ургамал ногоо янза түхэлөөрнь хубааха, тус тустань ами амьяарнь хаража үзэхэ шухала.

Иймэл аргаар шэлэгдэжэ хэгдэн шэнжэлгэнүүдэй үндэнөөр хуушанай заповеднигэй хүдэлмэри парижуулан хайжаруулаар.

А. АНАНИН,
Н. ТРОИЦКАЯ,
Е. ДАРИЖАПОВ,
ЭРДЭМТЭД.

АЛТА УГААГШАДТА - ШАНГА ЭРИЛТЭНҮҮД

1994 оной июнь нарада Тын хой халаа болохо Нюрундахан гол, Кавынах горхон шадар шэнжэлгэ хэһэн байнабди. Шаарнь гэбэл, эндэ удангүй шанга угаагдаха юм.

Иимэ хүдэлмэри эдэ гол горхонуудта, илангаяа эндэ амаг амидардаг заһаадта хэр үлөөлхэб, хэр зэргын хохидол үүхэхэб гэжэ шэнжэлэгдээ. Алта промышленна аргаар угаахада, бага гол, горхонуудта заһанай амидархын аргагүй шахуу болодог юм.

Урид тоололго хэһэнэй ёһоор, Кавынах горхондо 0,01 тонно заһанай нөөсэ хожорхо гэжэ тодорхойлогдоо.

Ушар иимэхээ байгаали ашиглагшадта шанга эрилтэ гажа хэрэгтэй. Онсолбол, бага

гол горхонууд шадар алта угаанай хүлээр хондэгдэн, малтагдан газараа хайжаруулжа, урданайн түхэлдэ оруулха шухала.

Алта угаагшад эдэ эрилтэнүүдэ бүхыдэнь сахидаггүй. Саашада байгаали хамгаалагшад эрилтэнүүдэ эрид шангаар табиха, ушаруулагдаһан гарза хохидолье тэхэриулхын тула иимэ газарнуудта заһанай ноос арьбажуулхаар хүдэлмэри ашагтайгаар ябуулхыень баадхаха зэргэтэй.

С. ГИТЕЛЬМАН,
В. КИЛЬДЮШКИН,
Зүүн Сибириин заһанай ажахын эрдэмэй-үйлэбэринин түбэй хүдэлмэрилэгшэд.

ТЭРЭ ЗАНДАНЬ ҮЛӨӨХЫН ТУЛА

Буряад Республикын гүрэнэй шуурин заказнигууд Байгал шадарай онсо хамгаалагдаг амидаралын хубинь болоно. Россия Федерациин болон Буряад Республикын Улаан Дэбгэртэ шуурлагдаһан ан амитад эндэ амидаран хамгаалагдаг гэжэ.

Республика дотор региональна тула шанартай гүрэнэй 20 заказник, федеральна удха шанартай Алташын, Фролихын заказнигууд хүдэлдэг юм. Бүхы амидарын 1036,2 мянган гүрэлжэн километр газарта үзэ гэхэ гү, али энэмнай республикын нийтэ талмайн 2 процентэ болоно.

Найжэ таладашые, ой модошые, нэлэнхы бэлдэшые, уула хабсагайлиг, амаг-намалиг газарташые заказнигууд оршодог. Амидарын мал бэлдэдэг, газар хамгаалаг, модо бэлдэхэдэг, аятай тухатай ургамал шуурлагдадаг, нэгэ үгөөр

хэлсэбэл, ажахын хэрэгүүд эрхилэгдэдэг.

Иимэ эрхэ байдалда ан амитадые, ургамал ногоо тэрэ зандань үлөөхын тула шэнэ арганууд хэрэгтэй. Заримыень нэрлэхүү:

- региональна болон нотагай хэмжээндэ заказнигуудые хүтэлхэ гүсэбүүдые зохёолог;
- газарай болон ой модоной ноосэнүүдые хэрэглэхэ талаар экономика зохиол туйлалга;
- онсо харуулан доро байдаг дэбисхэрнүүдэй түлөө х а р у у с а л г а хүдэлмэрилэгшэдөө бүридэн гусхай совет байгуула.

Эдэ бүгдые хайнаар зохёон габяад бэлүүлээ һаа, гүрэнэй агнуурин заказнигуудай хүдэлмэри нилээд хайжаруулагдаха зэргэтэй.

В. ПОСКОВ,
республикын Агнуурин ноос хамгаалха, ашагтайгаар хэрэглэхэ талаар управлениин начальник.

ИНЗАГА, ДАЛЬБАРААНУУДЫЕ БУ ДАЙРЫТ!

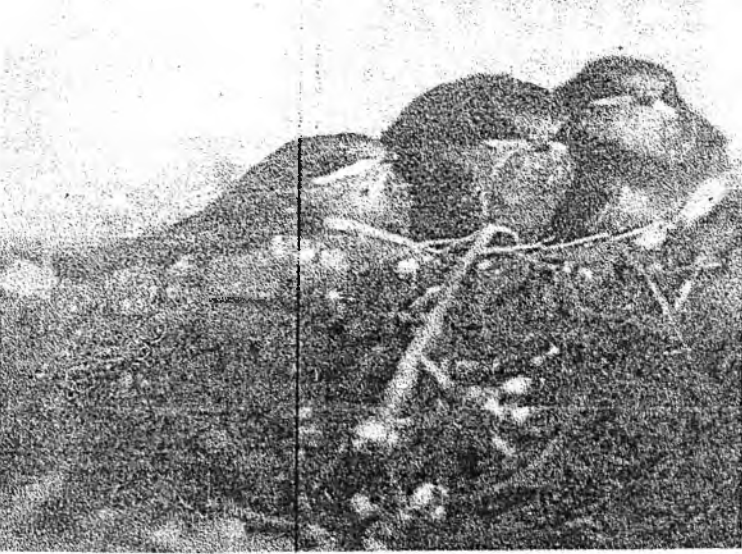
Эгэ мүнөө хубиштайгаар ябахандаа, халаа турруута хандагайн тугал, ногооной, гүрөөлгэн инзага, бодон гахайн торшоонхо, хүдэри, шоньн, үнэгэнэй, баабгайн гүлэгэнүүдые хаража болохот. Ангууд амитадые хайрладаг, харгалзадаг хэйхэлтэй һаа, ямаршы хүн нарай эдэ амитадые дайрахагүй, хоро хүргэхгүйлдаа.

Шубуушонхорнуудые дальбараануудаа хоолдуулхын тула эсшэггүйгөөр нийдэжэ, хорхой шүмүүл суглуулна. Холын оронхо нийдэжэ ерэн алтан харагайнүүдэй уурхайгаа түхээрн тухай хархыень, амаа ангалзуулан хоол эриһэн дальбараануудай нишагналдахыень багадаа ехэл һонирхон адагладаг бэлэбди.

Буряад хайхан орондо ажаһуудаг хүнд тэ нотагаархид! Дали эсгүүртэнэ, энгуудаа ариалха, олошоруулха гэбэл, энэ халада борьбо дээрэ бордойо жоядажа байһан нарай зулзага, гүлэг, дальбараануудые бү дайрыт гэжэ үнэн зүрхэнөө хандаха байһаб.

С. БАЛДУЕВ.

ЗУРАГУУД ДЭЭРС: гүрөөлгэнэй инзаган; хараасгайн дальбараанууг. Авторай фото.

БОЛОНХОН ТҮМЭРНӨӨ ЭХИТЭЙ...

Хурамхаан болон Баргажан аймагуудта ажаһуугшад Боолон Түмэр тухай заатагүй дуулаһан байдаг. Тээд тэрэниие мэдэхэ, тэндэ ошоһон зон үсөөн лэ гэжээ.

Баргажан - эхэ голнай Боолон Түмэрэй нуурнуудһаа эхи абана. Баргажан буряадуудай болон эвенкнүүдэй мүргэн шүтэдэг борьбо шулуута Боолон Түмэр болоно бшуу.

Боолон Түмэр 3 томо нуурһаа бүридэнэ. Нуурнууд ехэнхидээ түб түхэрээнүүд, эрьенүүднь хадын хабшалнуудаар бүтэлэгдэнхэй. Хоорондоо хубаг горхонуудаар холбоотой. Нэгэ эрьенээ нүгөөдэ эрьен зах харагдадаггүй. Гүлэгэ, тулгалаг сэбэр. Оёоринь 4-5 метр хүрэтэр шодэндэ эли харагдана. Уһанай нуруу хүнэй шодэ харгамаар аалин миралзана.

Эндэ эбэ, хадари элбэг. Ульгэр домогто ороһон тула заһанай эндэ амидарна. Иүүлэй жэлнүүдтэ Баргажан голдо шудхадга Гаарга Онёо голнуудай сүүлүүдтэ тула хулгайгаар олзобориогдоно хан, - гэжэ үнинэй заһанан Валерий Берелтуев голхоронгөөр хэлээ һэн.

1989 ондо тулые Улаан Дэбгэртэ оруулха тухай шийдхэгдээ һэн. Тээд мүнөөниие болотор энэнь бэлдүүлэгдэгүй. Нуурнуудай эрьен буга хандагайнүүдэй, ороннуудай зүргэнүүд олон. Уһа уухаяа эндэ ерэнэ ха юм. Ангууд халаага эбэрнүүдээрэ набшаһата модоной холтоһо дайран унагаана, тэрэнь хатаһана.

Нуурнуудта шубууд олон, зунай үедэ шэхэ дүлиирмэ абьян ойн суурьян болон эрдэнэ.

1994 он. БАМ-Тазы-Уоян гэрэн харгы баригдажа эхилбэ. Бамайхид байгаалида һаад ушаруулаагүй. Харин Баргажан гол дээгүүр хүүргэнүүдые хабсарган табига, нилээдгүй ехэ аша туһа хүргөө юм.

Би Дэрээндэ болон Уланхаанда ажаллахадаа, БАМ-ай барилгашадтай оло дахин мүргэхээ ошоһонби. Урдань нотагаархид Боолон Түмэртэ эмээл морёор мүргэхээ ошодог байһан. Мүнөө нотагай эвенк модон буряад үбгэд тиймэ холо ошохо аргагүй дээрэнэ Мунчо уулын бооридо Боолон Түмэртөө мүргэл үнгэргэнэ.

Обоо, мүргэл тахил - уг гарбалаймнай, элинсэг хулинсагаймнай заншал мүн. Ой тайга, гол мүргэнгүйгөөр, хада уулагүйгөөр хүн зон ажамидаржа шадахагүй.

Нютаг, нуурин бүхэнэй ажалшад эхэ байгаалиа гамнажа, ариалжа ябаа һааны, орон дэлхэйн эсэд хамгаалга, харгалзалга орхихогүй. Обоо мүргэлнүүд тушаа арад зоноймнай өөрын гурим бии. Энэ хэрэгые нотагай эгээл хүндэтэй үбгэдэй баримталан бүтээгэ һааны, бүхы юмэн урагшатай байха гэжээ.

В. БАТОНОВ.

ШЭНЖЭНҮҮД, АЖАГЛАЛТАНУУД

Үбэлдөө сонхын шэлэй сэгсэлэжэ мүйлхэтэхэдэ, элдэб ургасын, орооһо таряанай угалзануудай гараа һааны, ерэхэ жэлэй ургаса хайн байдаг.

Хабартаа модоной борбоосгойн олон байһалнь, бороотой нажар болохоор хүлээгдэнэ.

Ургын нэгэ үндэнһөө һалбагараар ургаа һааны, бороотой жэл болохо.

Модоной набшаһанай задархада, шарга, тэргэ, аса, тармуур хэхэ хуһа бэлдэхэдэ таарамжатай.

Нара шэнэдээ үзүүртэй байбал, хүйтэнэй болохо тэмдэг.

Наранай улайжа оробол, һүни хүйтэрхэ.

Наран тоһотожо оробол, һүнидоо хүйтэнһег болохо.

Булагай эхидээ тэһэрээ һааны, бороотой болохо гэжэ тухайлха.

Малай үглөөгүүр бодонгүй хэбтэхэдэ, тэнгэрийн бүрхэхэ тэмдэг.

Тахьянууд шоройдо бээ булахадаа, һалхи шуурган болохые зүгнэдэг.

Август харын эльгэн - 2-то, 18-да үбэнэй тэндэ заатагүй бороон ородог.

Саһаа урид тэнгэри дуугархадаа, хайтай саг хүлээгдэдэггүй.

Одо мүншэдэй ялагар байһалнь, хүйтэн хүлээгдэдэг.

Хулгана үргэнөөгөө дээрэ ноослоо һааны - дулаан жэл, доро ноосолхэдэнь - хүйтэн нажар хүлээгдэнэ.

Намартта тэрэнги дахин һалбараа һаа, хойто жэлдэ ургаса хайн байха.

Тэрэнги оройдоо хоёр долоон хонөг соо ягаан дүлөөр соробхилжо, оршон тойронхи газар дайдын шарые тад ондоо, хүрөөтэ хайхан болгожорхидог.

Нолонго руу хургаараа заахада, нүгэлтэй.

Похой һалхи зүгнэхэдөө, саһан дээгүүр хүлбэрдэг.

Нархяагай элбэг газарта хэрмэн олошордог.

В. ЦЫДЫПОВ суглуулба.

